

Zrównoważony rozwój przestrzennych systemów turystycznych na potrzeby obszaru metropolitalnego Białegostoku

The development of spatial tourist systems of the metropolitan area of Bialystok

Eugenia Panfiluk

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki i Rekreacji

Abstract

The article deals with modern trends in the development of cities and consequent social changes, including the changes in the leisure sector. It identifies the spatial categories of tourism systems, including those of the metropolitan area of Białystok. The article discusses, on the basis of the carried out empirical research, the level of the needs of the residents of Białystok metropolity as far as leisure is concerned, especially the level of spatial tourist systems situated around Białystok and the way they are exploited. Various aspects of communication, tourist infrastructure and recreational market have been presented and evaluated. Several weaknesses have been pointed out, along with the resultant dangers.

Keywords: spatial tourist systems, metropolitan area, tourist infrastructure

Wprowadzenie

Współczesne trendy rozwoju miast i związanych z tym zmian potrzeb społecznych, w tym potrzeb w zakresie wypoczynku oraz postępujący wzrost wypoczywających na obszarach przyrodniczo cennych, powoduje konieczność podejmowania badań prognostycznych w zakresie przystosowania tych obszarów do przyjęcia ruchu turystycznego. Celem artykułu jest omówienie poziomu penetracji turystycznej na obszarach przyrodniczo cennych przez mieszkańców obszaru metropolitalnego

Białegostoku oraz stanu rozwoju przestrzennego systemu turystycznego Puszczy Knyszyńskiej.

1. Obszar metropolitarny

Obserwowane obecnie zmiany w układzie systemów przestrzennych pozwalają na wyodrębnienie w układzie sieci osadniczej metropolii i ich obszarów metropolitarnych. Zmiany te są zjawiskiem rozwoju procesów globalizacyjnych w obszarze ekonomicznym, społeczno - kulturowym i technicznym. Pełnią one szczególnie funkcje w systemie osadniczym w wielu sferach ludzkiej działalności. Ich charakterystyczną cechą jest przystosowanie do pełnienia funkcji politycznych i zarządczych, związanych z zarządzaniem społeczeństwem w skalach przekraczających zasięg regionu i kraju. Proces ten świadczy o przejściu z gospodarki industrialnej do gospodarki postindustrialnej, gospodarki informacyjnej, opartej na wiedzy. Zdaniem autorów przedmiotu, jest to najważniejsza cecha metropolizacji.

Przebieg procesu metropolizacji należy rozumieć jako:

- powstawanie na bazie niektórych wielkich miast metropolii – sieci ośrodków o dominującym wpływie na główne procesy rozwoju współczesnej cywilizacji, pełniących funkcje zarządzania przepływami w skali globalnej oraz powiązanych ze sobą siecią kontaktów i przepływów, częściowo niezależną od regionalnego otoczenia,
 - silne różnicowanie się przestrzeni regionalnej w zasięgu oddziaływania tych ośrodków, w tym powstawanie w bliskim zasięgu obszarów metropolitarnych złożonych z pojedynczych miast o bardzo dużym i rozległym wpływie na terytorium Europy, czy o szerszej skali wpływu,
 - otwieranie się struktury miejskiej na relacje z całym kontynentem, a nawet światem, na budowaniu coraz silniejszych związków w tego typu układach.
- Do głównych czynników, które zapoczątkowały proces metropolizacji należy:
- pełne otwarcie międzynarodowe i przez to europeizacja, a nawet globalizacja gospodarki i kultury,
 - rewolucja informatyczna i paradygmat cywilizacji informacyjnej, społeczeństwa wiedzy,
 - wzrost roli procesów organizatorskich ośrodków zarządzania i nauki oraz aktywnych w tych procesach elit o specyficznych potrzebach i wymaganiach w zakresie środowiska życia,
 - dostęp do wysoce specjalistycznych informacji na miejscu, wspólną pracę specjalistów – praktyków, naukowców i polityków,

- powstawanie central międzynarodowych firm, instytucji politycznych i kształtujących opinię publiczną.

Proces metropolizacji rozpatrywany jest w aspekcie funkcjonalnym i przestrzennym. W ujęciu funkcjonalnym, to proces polegający na zmianie relacji między miastem centralnym, a jego bezpośrednim zapleczem odnośnie niespójności sposobu użytkowania przestrzeni zurbanizowanych¹. Polega na podejmowaniu w skali ponadnarodowej, przez niektóre duże miasta funkcji kierowniczych w sferze gospodarczej oraz politycznej i/lub funkcji wzorcotwórczych w kulturze². Metropolizacja przestrzeni jest procesem związanym z krystalizowaniem się nowego typu struktury przestrzennej, poprzez tworzenie złożonego zespołu osadniczego, w często niejasno zarysowanych granicach pomiędzy miastem a strefą podmiejską w systemie synergicznych powiązań funkcjonalnych³.

W kontekście procesu metropolizacji w układzie sieci osadniczej następuje wykształcenie się jednego miasta pełniącego rolę bieguna wzrostu gospodarczego i kulturalnego, zwanego metropolią i obszarów do niego przyległych pełniących rolę zaplecza.

W ujęciu przestrzennym, metropolia jest najwyższą formą organizacji przestrzeni w układzie sieci osadniczej. W ujęciu funkcjonalnym, to ośrodek, którego rozwój mierzony jest przepływami kapitału, technologii, wiedzy, symboli i wyobrażeń⁴. Jest ośrodkiem o największym potencjale i dużej dynamice gospodarczej, naukowej, technologicznej, społecznej i kulturalnej. Stanowi czynnik stabilności gospodarki kraju i regionu. Wpływa na ilość powiązań gospodarczych, wielkość obrotów w sieci międzynarodowej, relatywnie mało zależnych od bieżącej sytuacji politycznej i finansowej państwa. Ułatwia kontakty z układami informacyjnymi, technologicznymi, społeczno – kulturalnymi z zewnątrz. Przyciąga nowoczesne czynniki rozwoju i inwestycji. Do podstawowych funkcji metropolii zalicza się: zdolność miast do międzynarodowej współpracy gospodarczej, kreatywność na arenie międzynarodowej, zdolności eksportowe, dostępność komunikacyjna i telekomunikacyjna, rozwiniętą infrastrukturę obsługi biznesu, w tym centra wysta-

¹ Jałowiecki B., Gorzelak G., 2000. *Konkurencyjność regionów*. Studia Regionalne i Lokalne 1 (1), Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.

² Jałowiecki B., 2005. *Polskie miasta w procesie metropolizacji*. Studia Regionalne i Lokalne 1 (19), Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 5.

³ Ładysz I., 2009. *Konkurencyjność obszarów metropolitarnych w Polsce, na przykładzie wrocławskiego obszaru metropolitarnego*. Wydawnictwo Cedetu Sp. z o.o., Warszawa 2009, s.60.

⁴ Castells M., 1998. *The information Age, Economy. Society and Culture – The rise of network society*. Volume 2, Blackwell, Oxford 1998

wiennicze i kongresowe, markowość, medialność, rozwój procesów *Public Relations* za granicą⁵.

Do podstawowych wymagań stawianych metropolii jest odpowiedni poziom infrastruktury i usług, a także środowiska życia pracowników o najwyższych kwalifikacjach.

Ośrodek metropolitarny, tak zwany biegun wzrostu lub rdzeń regionu, otacza przestrzeń zwaną obszarem metropolitarnym. Zasięg tego obszaru określony jest liczbą osób czynnych zawodowo - mieszkańców codziennie dojeżdżających do pracy, do ośrodka centralnego. Według kryterium funkcjonalnego, obszar metropolitarny rozumiany jest jako teren otaczający wielkie miasto, wykazujący liczne, wzajemne powiązania funkcjonalne z metropolią i przejmujący część jej funkcji, zwłaszcza mieszkaniowych, przemysłowych, usługowych, infrastrukturalnych i aprowizacyjnych.⁶ W szerszym kontekście, obszar metropolitarny należy traktować jako silnie zurbanizowany układ osadniczy, o dużym stopniu funkcjonalnej integracji społecznej, gospodarczej i przestrzennej, zdominowany przez jeden silny ośrodek wzrostu. Obszar ten, poza terenami zurbanizowanymi, obejmuje również strefy niezbędne dla funkcjonowania jego podsystemów inżynierskich, komunikacyjnych i usługowych, a także przestrzenie, które stanowią – z punktu widzenia przyrodniczego – konieczne dla niego zaplecze ekologiczne⁷. W takim ujęciu, obszar metropolitarny obejmuje strefę o znacznym zasięgu bezpośredniego oddziaływania, jak i obszary będące w zasięgu pośredniego oddziaływania, pełniące tylko określone funkcje na rzecz całego obszaru. Na podstawie kryterium morfologicznego, w systemie przestrzennym obszaru metropolitarnego, wyróżnia się ośrodek centralny i przyległą do niego strefę podmiejską, rozumianą jako obszar mający zróżnicowany charakter zagospodarowania, nieustabilizowany fizjonomicznie, funkcjonalnie i demograficznie, na którym dochodzi do wzajemnego przekształcania form i treści charakterystycznych zarówno dla miasta, jak i dla wsi⁸.

Badania nowego układu osadniczego wskazują na wyodrębnianie się dwóch kategorii metropolii oraz obszaru metropolitarnego, natomiast w praktyce przy delimitacji planowania przestrzennego stosowane jest jedno pojęcie dla obu tych

⁵ Jałowiecki B., Szczepański M.S., 2002. *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 225.

⁶ Jałowiecki B., 2000. *Społeczna przestrzeń metropolii*. Wydawnictwo naukowe „Scholar”, Warszawa, s. 32.

⁷ *Studium Obszaru Metropolitarnego Warszawy*, red. J. Chmielewski, Biuro Planowania Rozwoju Warszawy, Warszawa 1995.

⁸ Śleszyński P., 2003. *Funkcje metropolitarne Warszawy – zarys problematyki*. (w:) I. Jażdżewska (red.). *Funkcje metropolitarne i ich rola w organizacji przestrzeni*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s.20-21.

kategorii obszaru metropolitarne. Kategoria ta definiowana jest jako wielka aglomeracja miejska i jej strefa gospodarczego oddziaływania⁹. Podobnie, kategorię tę ujęto w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 roku, gdzie przez obszar metropolitarny rozumie się obszar wielkiego miasta oraz powiązanego z nim funkcjonalnie bezpośredniego otoczenia, ustalony w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju¹⁰. Obecnie, propozycja eksperckiego projektu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju na lata 2008-2033 określa, iż obszar metropolitarny to układ przestrzenny składający się z dużego miasta i otaczających je terenów, ściśle z nim funkcjonalnie powiązanych, charakteryzujących się wysoką jakością usług, instytucji i wyposażenia materialnego, wysokim potencjałem innowacyjnym, wysoką konkurencyjnością produkcji i wyspecjalizowanych usług, silnymi wewnętrznymi więzami współpracy gospodarczej, społecznej i instytucjonalnej, intensywnymi położeniami z innymi metropoliami, wyjątkowością i specyfiką miejsca¹¹.

Powyższe rozważania powodują, że najbardziej właściwe dla analiz zarówno przestrzennych, jak i funkcjonalnych będzie taktowanie nowo powstających sieci osadniczych w kategorii systemowej. W tym ujęciu, obszar metropolitarny to system przestrzenny, składający się z podsystemów o różnym charakterze, między którymi zachodzą wzajemne relacje o różnej skali natężenia związków i oddziaływań¹². W systemie takim występują zależności statyczne, kinetyczne i dynamiczne¹³. Zależności statyczne dotyczą struktury, tworzy ją jeden dominujący ośrodek wzrostu (duże miasto, metropolia) i wiele małych jednostek osadniczych o charakterze miejsko – wiejskim i wiejskim. Zależności kinetyczne, obejmują przepływy pomiędzy elementami. Przepływy te są identyfikowane jako codzienny ruch ludności z przyczyn zawodowych. Związki dynamiczne zachodzące w systemie przestrzennym obszaru metropolitarne dotyczą zmian zachodzących w czasie oraz ewolucji elementów i powiązań całego systemu. W systemie obszaru metropolitarne, gdzie elementami są jednostki społeczne, osadnicze, przyrodnicze i gospodarcze, zależności funkcjonalne zachodzą pomiędzy działaniami produkcyjnymi, konsumpcyjnymi oraz związanymi z wymianą i administracją¹⁴. Należy też zaznaczyć, że zależności funkcjonalne występujące w takim systemie, są pełnione przez

⁹ Europejski Komitet Ekonomiczno – Społeczny Unii Europejskiej.

¹⁰ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 roku

¹¹ *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju na lata 2008-2033* – projekt.

¹² Raszka B., *Kształtowanie przestrzennych systemów ekologicznych w obrębie obszaru metropolitarnego Poznania*, ścieżka dostępu: http://iks_sggw.pl/z35art2.pdf.

¹³ Frąckiewicz I. L., 1980. *Systemy sprawnego działania*. Ossolineum, Wrocław 1980.

¹⁴ Castells M., 1998. *The information Age, Economy, Society and Culture – The rise of network society*. Volume 2, Blackwell, Oxford.

wszystkie jego elementy, a nie tylko elementy dominujące i mogą być zlokalizowane w różnych punktach systemu.

W systemie obszaru metropolitalnego wyróżnia się zależności bezpośrednie i pośrednie, zarówno w interakcji wewnątrz systemu, jak i interakcjach zewnętrznych. Zależności zewnętrzne zależą od wielkości i ważności pełnionych funkcji przez ośrodki wzrostu, zarówno w skali międzynarodowej, krajowej, jak i regionalnej. Zależności wewnętrzne to interakcje zachodzące wewnątrz ośrodka metropolitalnego i przyległych doń przestrzeni. Zależności bezpośrednie to stałe i ściśle związki elementów ośrodka wzrostu z jego otoczeniem. Należy tu wskazać na podstawową funkcję gospodarczą, będącą podstawą dobrobytu materialnego i rozwoju statusu społecznego. Zależności pośrednie to czasowe, lub określone przedmiotowo związki ośrodka centralnego z otoczeniem¹⁵. Zależności te, ze względu na kryterium badawcze, pozwalają na delimitację obszaru metropolitalnego.

Liczne badania na temat obszarów metropolitalnych, za jeden z dominujących czynników wyznaczających zasięg przestrzenny obszaru metropolitalnego, wskazują na występowanie związków, pomiędzy ośrodkiem centralnym a przyległymi doń gminami, z którego część ludności zawodowo czynnej dojeżdża do pracy.¹⁶

W klasyfikacji europejskich obszarów metropolitalnych wzrostu (MEGA), wyodrębnia się metropolie globalne, europejskie lokomotywy wzrostu, silne MEGA, potencjalne MEGA oraz słabe MEGA.¹⁷ Podstawowe kryteria tej klasyfikacji to wielkość i konkurencyjność obszaru metropolitalnego, poziom rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i dostępność komunikacyjna.¹⁸ Zgodnie z tą klasyfikacją, Warszawa zaliczana jest do potencjalnych MEGA, zaś słabe MEGA to metropolia katowicka, gdańska, krakowska, poznańska, wrocławska, łódzka i szczecińska. W Polsce *Zaktualizowana Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju* wyodrębnia obszary metropolitalne, przyjmując metodę, zgodnie z którą obszar metropolitalny musi składać się z miasta rdzennego i obszarów przyległych, który swoim zasięgiem liczy potencjalnie 500tys. mieszkańców. Zgodnie z tą klasyfikacją, wyodrębniono potencjalnie 10 miast, wśród których tylko trzy spełniają

¹⁵ Ładysz I., 2009. *Konkurencyjność obszarów metropolitalnych w Polsce, na przykładzie wrocławskiego obszaru metropolitalnego*. Wydawnictwo Cedetu Sp. z o.o., Warszawa 2009, s. 51.

¹⁶ Europejska Sieć Obserwacji Planowania Przestrzennego.

¹⁷¹⁷ *European Commission, Interim Territorial Cohesion Report*, OOEPEC, Luksemburg 2004; Borowiec J., 2005. *Miasta w polityce spójności Unii Europejskiej*. (w:) M. Łyszczak, K. Wilk (red.). *Kierunki transformacji społeczno – ekonomicznej przestrzeni Polski ze szczególnym uwzględnieniem obszarów metropolitalnych*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław, za: Ładysz I., 2009. *Konkurencyjność...* op.cit., s. 55.

¹⁸ Kryteria i prezentowany podział powstał w wyniku badań nad problematyką obszarów metropolitalnych w Europie w ramach realizacji projektu *European Spatial Planning Observation Network (ESPON)*, *Europejska Sieć Obserwacji Planowania Przestrzennego*.

kryteria międzynarodowe. Ponadto, w celu równoważenia biegunów rozwoju Polski wschodniej, wyznaczono trzy potencjalne obszary metropolitarne, są to Białystok, Lublin oraz Olsztyn.

Równoległe obok zmian przestrzeni, której konsekwencją jest powstawanie systemów metropolitarnych zachodzą też zmiany wewnątrz systemów w sferze społecznej, gospodarczej i środowiskowej. Ich efektem są zmiany cywilizacyjne.

Zmiany cywilizacyjne wyrażają się we wzroście zarobków prowadzących do zwiększenia siły nabywczej ludności i w efekcie do wzrostu standardu życia. Ponadto, zamieszkiwanie w silnie zurbanizowanym środowisku wywołuje zmianę potrzeb społecznych, szczególnie w zakresie wypoczynku i rekreacji. Efektem obserwowanych zmian potrzeb społecznych jest zmiana struktury wydatków gospodarstw domowych, w tym sukcesywny wzrost wydatków związanych z wypoczynkiem i rekreacją.

2. Zrównoważony rozwój przestrzennych systemów turystycznych

Zmiana potrzeb społecznych systemów metropolitarnych prowadzi do wykształcenia się nowych zależności zewnętrznych, występujących pomiędzy systemami metropolitarnymi a przestrzenią niezurbanizowaną, gdzie przestrzeń niezurbanizowana jest wykorzystywana w celach turystyczno – wypoczynkowych. Obecnie prowadzone badania wskazują, iż ruch ten coraz częściej kieruje się ku przestrzeniom przyrodniczo cennym. Zmiany przestrzeni, jej przystosowanie na cele rekreacyjno – wypoczynkowe, definiowane jest w literaturze przedmiotu, jako zagospodarowanie turystyczne.¹⁹ Jest to proces prowadzący do przystosowania obszarów o walorach turystycznych do wykorzystania przez uczestników ruchu turystycznego.²⁰ W odniesieniu do przestrzeni przyrodniczo cennych, gdzie walory turystyczne są szczególnie wrażliwe na ingerencję człowieka, proces ten może prowadzić do zaburzenia równowagi naturalnych procesów funkcjonowania ekosystemów. Wynika to z wprowadzenia dodatkowej porcji energii w naturalne obiegi materii, energii i informacji ekosystemów przyrodniczych. Niewłaściwie przeprowadzone procesy przystosowawcze mogą prowadzić do niekorzystnych zmian w ekosystemach przyrodniczych i, w okresie długofalowym, powodować obniżenie jakości

¹⁹Pojęcie zagospodarowania turystycznego odnosi się do ogólnego procesu przekształcania przestrzeni turystycznej, zobacz między innymi: Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 1998. *Geografia turystyczna Polski*. Wyd.3, PWE, Warszawa; Kowalczyk A., 2010. *Zagospodarowanie turystyczne*, PWE, Warszawa.

²⁰Naumowicz K., 1990. *Turystyka. Zagadnienia teoretyczne*. US, Szczecin.

walorów turystycznych. Z tego też powodu, przystosowanie przestrzeni przyrodniczo cennych na potrzeby rozwoju ruchu turystycznego, powinno być prowadzone, zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju.

Podstawowe założenia rozwoju turystyki, zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju, zapisane zostały w Lanzarockiej Karcie Zrównoważonej Turystyki. Przyjęto w niej, iż wszelkie działania turystyczne muszą mieścić się w ramach zrównoważonego rozwoju i powinny sprzyjać rozwojowi społecznemu, środowiskowemu i gospodarczemu. Istotą tych procesów powinno być dążenie do:

- pełnego zintegrowania ze środowiskiem naturalnym, kulturowym i społecznym,
- współpracy na wszystkich poziomach od lokalnego po krajowy i międzynarodowy w układzie pionowym i poziomym,
- wzrostu jakości życia społeczności lokalnych,
- wzbogacenia kulturowego każdego miejsca destynacji turystycznej,
- przywracania równowagi środowiskowej, poprzez pomoc w dziedzinie współpracy technicznej i pomocy finansowej,
- wzmocnienia i zwiększenia promocji systemu zarządzania turystyką przyjazną środowisku,
- wprowadzania działań minimalizujących negatywne oddziaływanie na środowisko transportu,
- wprowadzania działań minimalizujących zasobochłonność sektora turystycznego.

W ujęciu teoretycznym, obecnie istnieją rozbieżności w zakresie pojmowania turystyki zrównoważonej.

Nurt opierający się bezpośrednio na modelu zrównoważonego rozwoju, nadaje koncepcji zrównoważonej turystyki szeroki wymiar²¹. Nurt ten definiuje turystykę zrównoważoną, jako *każdą formę rozwoju turystycznego, zarządzania i aktywności turystycznej, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów, a także zachowuje dla przyszłych pokoleń w nie zmienionym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów*²². Inna definicja tego nurtu określa turystykę zrównoważoną, jako *formę rozwoju turystyki lub działalności turystycznej, która respektuje środowisko, zapewnia długofalową ochronę zasobów naturalnych*

²¹ Kiryluk H., Borkowska – Niszczota M., 2006. *Koncepcja turystyki zrównoważonej w teorii i praktyce.* (w:) A. Nowakowska, M. Przydział (red.). *Turystyka w badaniach naukowych.* Rzeszów, s.110.

²² Federacja Parków Narodowych i Rezerwatów Przyrody Europy.

*i kulturalnych i jest społecznie i ekonomicznie możliwa do zaakceptowania i sprawiedliwa*²³.

Spotyka się również w literaturze podejście utożsamiające zrównoważoną turystykę do ekoturystyki, turystyki alternatywnej, czy zielonej. W tym kontekście, występują dwa stanowiska. Jedno z nich, tzw. „małej skali” identyfikuje zrównoważoną turystykę z formą ruchu turystycznego, z kolei drugie stanowisko, podporządkowuje wszelkie formy działalności gospodarczej zasadom etyki ekologicznej²⁴.

W myśl założeń zrównoważonego rozwoju, utożsamianie turystyki do określonej formy turystycznej, czy też całkowite podporządkowanie etyce ekologicznej, prowadzi do wypaczenia ogólnej idei paradygmatu zrównoważonego rozwoju. Zgodnie z jego nadrzędną zasadą, turystyka zrównoważona obejmuje działalność dopuszczaną ekologicznie, uzasadnioną ekonomicznie i pożądaną społecznie²⁵. Zatem zrównoważona turystyka powinna dotyczyć strony podaży turystycznej (np. ekologizacja regionów turystycznych, produktu turystycznego, kadr turystycznych) oraz strony popytowej (np. ekologizacja konsumpcji turystycznej, czyli kształtowania proekologicznych potrzeb i zachowań konsumenta)²⁶.

Można zatem stwierdzić, że w szerokim ujęciu zrównoważona turystyka to sposób gospodarowania, który oznacza:

- systemowe i całościowe ujmowanie zjawisk gospodarczych, społecznych i przyrodniczych, postrzeganie ich współzależności, zależności pomiędzy różnymi formami użytkowania środowiska a jego stanem i jakością życia społeczeństwa,
- wykorzystanie zjawiska synergii powstającej w rozwoju działalności gospodarczej,
- wybór priorytetów rozwojowych, produkcyjnych i konsumpcyjnych, przy stosowaniu zestawu kryteriów gospodarczych, ekologicznych i społecznych,
- bilansowanie korzyści i strat w odniesieniu do sfer gospodarki, społeczeństwa i środowiska,

²³ Rekomendacja Rady Europy no R. 95 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie polityki zrównoważonego rozwoju turystyki na obszarach chronionych. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: http://www.lkp.org.pl/prawo-html/recomend_turist_pl.html.

²⁴ Swichtenberg A., 1996. *Turystyka alternatywna i ekoturystyka – nowe pojęcia w geografii turystyki*. Turyzm, T. III.

²⁵ *Ekopolityka w turystyce*. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1998.

²⁶ Kiryłuk H., Borkowska – Niszczota M., 2006. *Koncepcja turystyki zrównoważonej...* .op.cit., s. 111.

- traktowanie środowiska jako ograniczonej całości, które podlega, podobnie jak gospodarka, stałym procesom rozwojowym o charakterze ewolucyjnym i sporadycznym przekształceniom typu rewolucyjnego,
- ocenianie zmian stanu środowiska poprzez nowy paradygmat jego wartości, jaką stanowi zachowanie zdolności ekosystemów do trwałego rozwoju.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że zrównoważona turystyka powinna przejawiać się taką formą aktywności turystycznej, która odbywa się z poszanowaniem środowiska naturalnego, gwarantując długotrwałe zachowanie jego walorów. Należy uznać, że to kompromis między konkurencyjnymi interesami gospodarki turystycznej a potrzebami ekosystemów²⁷. Kompromis realizowany jest w oparciu o kryteria optymalności, racjonalności i skuteczności. Jest on uwarunkowany różnymi alternatywnymi możliwościami wykorzystania ograniczonych, posiadających niejednakową produktywność czynników wytwórczych. Alternatywność dotyczy wyboru celów, kierunków i rodzaju podejmowanej działalności turystycznej. Ograniczenia dotyczą potencjału środowiska i jego elementów, którego jakość jednocześnie decyduje o przebiegu i efektywności rozwoju turystyki. Ograniczenia potencjału środowiskowego, w warunkach wzrostu demograficznego i rozwoju coraz wyższych form gospodarczych oraz realizacja różnorodnych potrzeb, z pogranicza potrzeb biologicznych i psychologicznych, powodują, iż środowisko, jego zasoby i walory są dobrem gospodarczym o charakterze publicznym i dlatego też podlega ochronie.

Poszukując zatem związków zrównoważonego rozwoju z kształtowaniem przestrzeni turystycznej, szczególnie w odniesieniu do obszarów przyrodniczo cennych, należy stwierdzić, że istotą zrównoważonego rozwoju jest równorzędne traktowanie trzech sfer: gospodarczej, społecznej i ekologicznej, zaś dla procesów kształtujących przestrzeń turystyczną, stanowią one sferę procesów realnych. Wspólną więc płaszczyzną teoretycznej kategorii i praktycznego działania jest działanie na styku trzech sfer: środowiskowej, społecznej i gospodarczej. Zbieżność ta powoduje, iż kształtowanie przestrzeni turystycznej powinno przebiegać zgodnie z paradygmatem zrównoważonego rozwoju.

W literaturze uznaje się, że o wyodrębnieniu z przestrzeni przyrodniczo cennej przestrzeni turystycznej decyduje występowanie zjawiska ruchu turystycznego²⁸. Z uwagi na złożoność wewnętrzną procesów naturalnych zachodzących w przestrzeni przyrodniczo cennej, właściwym podejściem do analiz kształtowania przestrzeni turystycznej jest podejście systemowe.

²⁷ *Kierunki rozwoju turystyki w Polsce na lata 2007-2013. Załącznik do Strategia rozwoju turystyki na lata 2007-2013*, Polska Organizacja Turystyczna.

²⁸ m.in. Liszewski S., 1995. *Przestrzeń turystyczna*. *Turyzm* 5 (2), s.87 – 103.

W ogólnym rozumieniu, system to zorganizowana liczba elementów powiązanych wzajemnie i pełniących określone funkcje²⁹. W innym ujęciu, system zdefiniowany jest jako wyodrębniona część otaczającej nas rzeczywistości, mająca pewną wewnętrzną strukturę, a więc składającą się z części uporządkowanych według ustalonych reguł badawczych, określających ich wzajemne relacje³⁰.

W literaturze z zakresu turystyki, wyodrębnienie systemów turystycznych związane jest z koncepcją terytorialnych systemów rekreacyjnych. Za system uważa się zbiór wzajemnie powiązanych elementów, wyodrębnionych z otoczenia, ze względu na te powiązania. Powiązania (relacje) pomiędzy elementami systemu, tworzą jego strukturę³¹. W systemie turystycznym, zachowanie każdego elementu wpływa na zachowanie całości, lecz żaden element nie ma wyłączności w oddziaływaniu na całość. Ponadto, każdy wyodrębniony podzbiór elementów, według przyjętego kryterium, ma wpływ na funkcjonowanie systemu, ale żaden z nich nie ma wyłącznego wpływu na jego funkcjonowanie. Oznacza to, że system jest niepodzielną całością.

Zgodnie z teorią koncepcji terytorialnych systemów rekreacyjnych, w systemie turystycznym wyodrębniono pięć podsystemów, tworzą je:

- uczestnicy wypoczynku (turyści),
- walory turystyczne,
- infrastruktura techniczna,
- kapitał ludzki obsługi ruchu turystycznego,
- instytucje zarządzające systemem.³²

W literaturze przedmiotu do podstawowych cech przestrzennych systemów turystycznych zalicza się:

- brak stabilności, wynikający z dynamizmu zjawisk turystycznych i ich cyklicznego rozwoju w czasie,
- duża różnorodność, zarówno w zakresie środowiska przyrodniczego, cech kulturowych, jak i form zagospodarowania turystycznego,
- rozproszenie elementów w przestrzeni powiązanych ze sobą funkcjonalnie³³.

²⁹ za: Chudoba T., *Teoria turystyki a zarządzanie turystyką*. Wydawnictwo Difin, Warszawa, s. 32.

³⁰ Gacparski W., *Pojęcie systemu*, w: *Projektowanie maszyn i systemów cyfrowych*, Warszawa, za T. Chudoba, *Teoria turystyki*...op.cit, s.32.

³¹ Preobrzeżański W.S., Wiednien J. A., 1971. *Geografia i odtych...*, Izdielitelstvo Znanie, Moskwa, za: Krzymowska – Ostrowicka A., 1980. *Terytorialny system rekreacyjny*. Prace Geograficzne 138 IGI PZ PAN, Warszawa.

³² Kurek W., Mika M., 2008. *Turystyka jako przedmiot badań naukowych, wybrane koncepcje badawcze*, w: *Turystyka*, red. W. Kurek, PWN, Warszawa, s.43.

³³ Liszewski S., 1995. *Przestrzeń* op.cit. s. 87 – 103.

Przestrzenny system turystyczny zdefiniować można jako określoną przestrzeń i jej elementy, wśród których występują elementy węzłowe, rdzeniowe i obiekty. Powiązane są one zależnościami funkcjonalnymi.

Z turystycznego punktu widzenia, elementy rdzeniowe są to atrakcje turystyczne, najczęściej identyfikowane, przez odwiedzających, z całym systemem. Elementy węzłowe to takie elementy, które wytwarzają kanały zależności funkcjonalnej, pomiędzy elementami rdzeniowymi, a całym systemem. Obiekty to pojedyncze elementy wchodzące w skład struktury systemu i uzupełniają elementy rdzeniowe. Powodują one wzrost zależności funkcjonalnych, prowadząc do wzrostu różnorodności systemu. Szczegółowe badania w tej kategorii dowodzą, iż wraz z rozwojem systemu turystycznego i jego wiekiem, zmienia się zarówno ranga elementów, jak i powiązania funkcjonalne pomiędzy elementami. Dotychczas uznawane elementy za rdzeniowe, zmieniają swoją rangę i siłę przyciągania, a na ich miejsce wchodzi elementy nowe, tworząc nową sieć powiązań funkcjonalnych. Dochodzi do wzrostu skomplikowania powiązań wewnątrzsystemowych. Przy czym, należy podkreślić, iż o powiązaniach funkcjonalnych decyduje przepływ energii sztucznej wytworzonej przez człowieka.

Z przyrodniczego punktu widzenia, system przyrodniczy tworzą elementy rdzeniowe. Decydują one o funkcjonowaniu całego systemu przyrodniczego i jego rozwoju. Elementy węzłowe odpowiadają za podtrzymywanie stabilności przyrodniczej ekosystemów, odpowiadają za utrzymanie właściwych warunków życia elementów biotycznych. Zaś pojedyncze elementy mają istotny wpływ na zachowanie różnorodności i odmienności ekosystemów przyrodniczych. Wzrost zróżnicowania powiązań funkcjonalnych w systemie przyrodniczym powoduje wzrost jego stabilności i odporności na zakłócenia. Jednak w wyniku rozwoju systemu ranga jego elementów nie ulega zmianie.

Wskazane różnice pomiędzy przestrzennym systemem przyrodniczym a turystycznym wykazują ich wzajemny konflikt. Wynika to z funkcjonowania obu systemów w obrębie tej samej przestrzeni. Kierowanie się założeniami zrównoważonego rozwoju prowadzi do minimalizacji tych konfliktów.

System poddaje się sterowaniu. Celem sterowania systemem turystycznym jest tworzenie kompleksowych rozwiązań, sprzyjających kształtowaniu przestrzeni turystycznej, poprzez prowadzenie działań skierowanych na rozwój przestrzeni turystycznej i zwiększenie jej dostępności bez znaczącej ingerencji w system przyrodniczy. Zjawisku temu sprzyjają zmiany w postrzeganiu istoty rozwoju turystyki i podstawowych czynników decydujących o jej rozwoju. Badania z zakresu konkurencyjności przestrzeni turystycznej dowodzą, iż na osiągnięcie wysokiej pozycji na rynku turystycznym, podstawowym elementem decydującym będzie w najbliższej

przyszłości, nie element materialny, ale zespół zjawisk i działań niematerialnych skupionych w kapitale ludzkim, sile jego innowacyjności, działaniach marketingowych, zarządzaniu, czy też tak zwanym „klimacie” miejsca. Do tej pory w literaturze z zakresu turystyki nie określono precyzyjnie co wchodzi w skład waloru „klimat miejsca”. Należy jednak przypuszczać, zgodnie z nowym stylem życia społeczeństw, że duży wpływ na „klimat miejsca” będą miały walory przyrodnicze. Zatem, kształtowanie systemów turystycznych powinno być prowadzone poprzez stwarzanie warunków dla:

- podejmowania działań innowacyjnych na rzecz zrównoważonego rozwoju turystyki,
- wdrażania systemu ułatwień i wzorcowych rozwiązań dla rozwoju proekologicznej infrastruktury turystycznej,
- inicjatyw proturystycznych o charakterze ponadlokalnym,
- wykorzystania terenów i obiektów już istniejących o potencjalnym znaczeniu dla turystyki.³⁴

Podstawową zasadą kształtowania przestrzennych systemów turystycznych jest ochrona i zachowanie zasobów środowiska przyrodniczego, jako podstawy do optymalnego wykorzystania dla funkcji turystyczno – wypoczynkowych.

3. Przestrzenne systemy turystyczne na potrzeby obszaru metropolitalnego Białegostoku

Białystok wraz z przyległymi terenami gmin wiejskich i miejskich, zaliczany jest do obszarów, które potencjalnie mogą stać się w przyszłości obszarem metropolitalnym Polski wschodniej. Stanowi on obecnie obszar potencjalnego wschodniego bieguna wzrostu gospodarczego. Metropolię Białystok zamieszkuje 270 000 mieszkańców, zatem zgodnie z kryterium morfologicznym, gdzie jednym z czynników decydujących o wyznaczeniu obszaru metropolitalnego jest liczba mieszkańców wynosząca 300 000 osób, bardzo szybko może stać się metropolią. W kontekście zaliczenia Białegostoku, w krajowych dokumentach planistycznych jako obszaru metropolitalnego, zasadne staje się stosowanie nazwy obszar metropolitalny Białegostoku.

Ważnym celem rozwoju jest stworzenie odpowiedniej jakości obszarów wypoczynkowych, w szczególności wypoczynku sobotnio – niedzielnego, jak i popołudniowego.

³⁴ *Strategia rozwoju turystyki Polski na lata 2007-2013*, s. 47-49.

W polityce przestrzennej Polski na potrzeby rozwoju turystyki wyodrębnia się następujące układy przestrzenne:

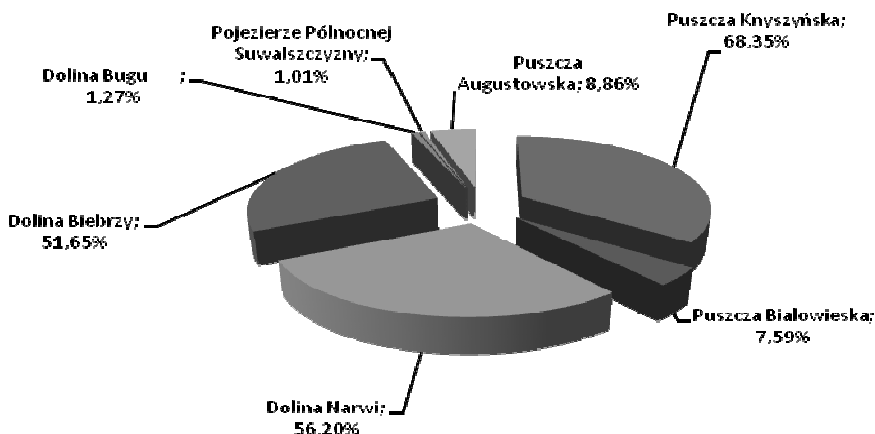
- strefy turystyczne o zwiększonej atrakcyjności,
- ponadregionalne makroregiony rozwoju produktu turystycznego,
- ośrodki turystyczno – uzdrowiskowe,
- turystyczne systemy ciągów komunikacyjnych,
- obszary turystyki wiejskiej,
- obszary chronione z wiodącą funkcją zrównoważonego rozwoju i transgraniczne obszary chronione.

Położenie Białegostoku w obrębie przestrzeni obszarów przyrodniczo cennych, w tym objętych różnymi formami ochrony³⁵ powoduje, że podstawą kształtowania przestrzennych systemów turystycznych, zgodnie z założeniami teoretycznymi i praktycznymi zapisami, powinna być realizowana turystyka zrównoważona. Ranga ochronna tych obszarów nakłada szczególnie obowiązek na system planowania rozwoju turystyki.

Szczegółowe badania prowadzone wśród mieszkańców Białegostoku³⁶ wskazują, iż tereny te są wykorzystywane do celów wypoczynkowych (rys. 1). Na podstawie wyników częstotliwości wykorzystania terenów metropolitalnych Białegostoku należy stwierdzić, że zdecydowana większość badanych korzysta z terenów wypoczynkowych Puszczy Knyszyńskiej (68,35%). W równie wysokim stopniu wykorzystywane są tereny wypoczynkowe Doliny Narwi (56,20% badanych) oraz Doliny Biebrzy (51,65% badanych). Pozostałe obszary wypoczynkowe wykorzystywane są w niewielkim stopniu (rys. 1).

³⁵ W kierunku północno – wschodnim w odległości około jednej godziny dojazdu występują obszary Puszczy Knyszyńskiej, w jej obrębie Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej. W kierunku południowym równoleżnikowo przebiega przyrodniczo cenny obszar doliny Narwi, w kierunku południowo – wschodnim przepływa ona przez północną część Puszczy Białowieskiej, a w kierunku południowo – zachodnim w jej dolinie utworzono Narwiański Park Narodowy. Ponadto na północ od Białegostoku rozciąga się obszar doliny Biebrzy i tereny Biebrzańskiego Parku Narodowego.

³⁶ Badania przeprowadzono w ramach pracy statutowej Katedry Turystyki i Rekreacji w okresie letnim 2009 i 2010 roku metodą pogłębionego wywiadu. Wielkość próby badawczej obliczono metodą statystyczną, przyjęto poziom ufności w granicach 0,95 szacowaną wielkość frakcji na poziomie wskaźnika wielkości 0,5 oraz błąd maksymalny na poziomie 0,05. Dla tak przyjętych wskaźników przy wielkości populacji 270000 (ilość mieszkańców Białegostoku) wielkość próby badawczej wynosi 385 osób. Ponadto zachowano w badaniach reprezentatywność populacji mieszkańców według wieku poprzez wyznaczenie progów ilościowych poszczególnych grup wiekowych zgodnie ze stanem faktycznym. Dobór badanych przeprowadzony został na zasadzie dobrowolności. Badaniu poddano wszystkich chętnych. Kwestionariusz tworzyło cztery odrębne działy oceniające poziom przygotowania obsługi ruchu turystycznego przestrzeni wypoczynkowej okolic Białegostoku, Puszczy Knyszyńskiej, Doliny Biebrzy i Doliny Narwi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 1. Poziom wykorzystania przestrzeni turystycznych przez mieszkańców obszaru metropolitarne-go Białegostoku

Obszary te są wykorzystywane przez 11,22% ogółu badanych stale w ciągu tygodnia, 36,86% zazwyczaj w weekendy, 50,96% korzysta w celach wypoczynkowych sporadycznie i tylko znikoma część badanych tylko w czasie urlopu (rys. 3).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

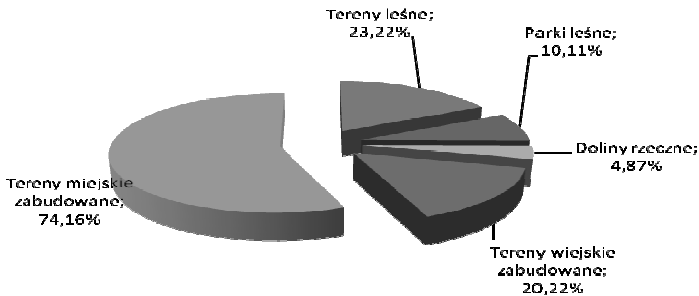
Rys. 2. Częstotliwość korzystania z przestrzennych systemów turystycznych przez mieszkańców obszaru metropolitarne-go Białegostoku

Wyniki badań wskazują na wykorzystanie obszarów przyrodniczo cennych występujących wokół miasta Białegostoku w formie krótkiego wypoczynku.

4. Stan przygotowania przestrzennych systemów turystycznych do obsługi ruchu turystycznego obszaru metropolitalnego Białegostoku na podstawie obszarów wypoczynkowych Puszczy Knyszyńskiej

Analiza stanu rozwoju przestrzennych systemów turystycznych, na potrzeby rozwoju obsługi ruchu turystycznego, została przeprowadzona na podstawie przestrzeni, którą wykorzystuje największa liczba mieszkańców obszaru metropolitalnego Białegostoku – Puszczy Knyszyńskiej. Wykorzystuje ją 68,35% badanych (rys. 1). Z badanej populacji Białostoczan, tereny Puszczy Knyszyńskiej wykorzystywane są przez 50,96% osób w wieku od 15 do 24 lat, 75,90% osób w wieku od 25 do 44 lat, 70,89% badanych w wieku od 45 do 60 lat oraz 58,70% badanych powyżej 60 roku życia.

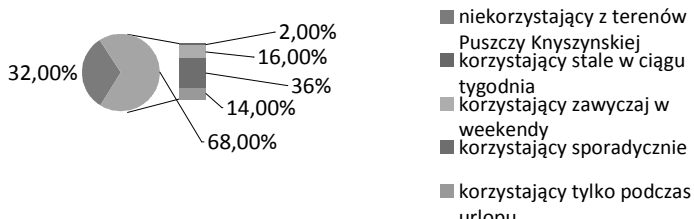
Przyjmując, że grupa badanych odzwierciedla populację mieszkańców Białegostoku należy stwierdzić, że w celach wypoczynkowych powyżej 70% Białostoczan pracujących korzysta z terenów wypoczynkowych Puszczy Knyszyńskiej. Zdecydowana większość tych osób w celach wypoczynkowych korzysta z miejskich terenów zabudowanych (74,16%), wiejskie tereny zabudowane wykorzystuje 20,22%, obszary przyrodnicze leśne wykorzystuje 23,22% i parki leśne wykorzystuje 10,11% badanych (rys. 3).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 3. Typy przestrzeni turystycznej Puszczy Knyszyńskiej wykorzystywanej w celach wypoczynkowych

Szczegółowe badania wskazują, że 18% badanych wykorzystuje te obszary systematycznie w ciągu tygodnia i w weekendy, 36% badanych korzysta sporadycznie, zaś 14 % tylko w czasie urlopu (rys. 4).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

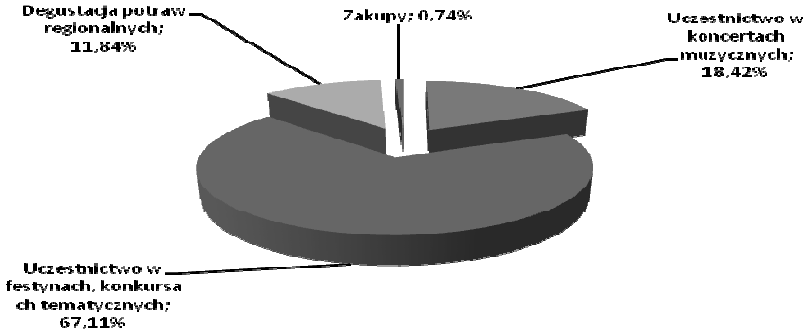
Rys. 4. Częstotliwość wykorzystania terenów Puszczy Knyszynskiej przez mieszkańców obszaru metropolitalnego Białegostoku

Tereny Puszczy Knyszynskiej są wykorzystywane zarówno przez turystów indywidualnych, jak i grupowych. W trakcie wypoczynku, odwiedzający realizują programy zarówno rekreacji biernej, jak i turystyki krajoznawczej i turystyki kwalifikowanej, z niewielką przewagą rekreacji biernej, zarówno przez osoby wypoczywające indywidualnie i z rodziną, jak i osoby wypoczywające w grupie. (tabela 1). W tym miejscu należy zauważyć, że większość Białostoczan (80,00%) deklaruje sporadyczne uprawianie rekreacji aktywnej w miejscu zamieszkania, zaś analiza preferowanych form turystyki wskazuje na dominację turystyki wypoczynkowej (47,85%) i agroturystyki (47,85%) nad pozostałymi formami turystyki. Korelacja wyników aktywności rekreacyjnej w miejscu zamieszkania i w miejscu recepcji turystycznej Puszczy Knyszynskiej wskazuje, że badani w obszarze Puszczy Knyszynskiej uprawiają przede wszystkim rekreację bierną. Korelacja, zaś wyników preferowanych form turystyki, wskazuje na zbieżność zachowań w zakresie realizacji programu wypoczynkowego. Można zatem stwierdzić, że tereny Puszczy Knyszynskiej traktowane są jako tereny turystyczne.

Tabela 1. Formy rekreacji Białostoczan na obszarze Puszczy Knyszynskiej

Typy rekreacji	forma turystyki	
	indywidualna	grupowa
Rekreacja bierna	43,97%	37,88%
Turystyka kwalifikowana	22,84%	33,33%
Turystyka krajoznawcza	33,19%	27,78%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

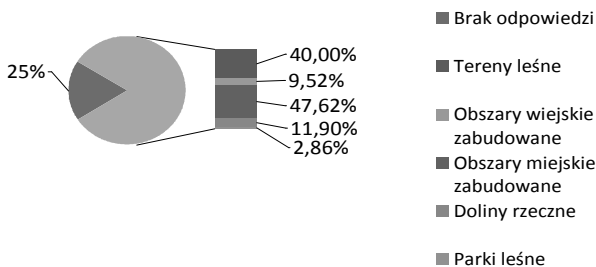

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 5. Rekreacja respondenta w trakcie imprez zorganizowanych na terenie obszaru metropolitalnego Białegostoku

W trakcie wypoczynku na terenie Puszczy Knyszyńskiej zdecydowana większość wypoczywających korzysta z zorganizowanych form rekreacji. Dominuje udział w festynach i konkursach tematycznych (rys. 5).

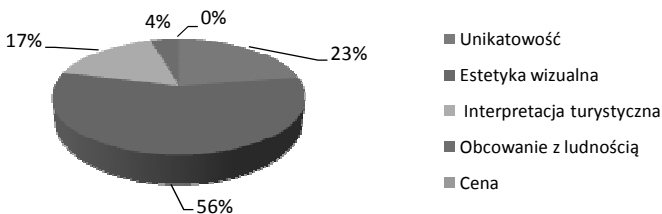
Zdaniem odwiedzających Puszczę Knyszyńską, atrakcyjne tereny wypoczynkowe, to zarówno obszary zabudowane małych miasteczek (47,62%), jak i obszary przyrodnicze, w tym: tereny leśne (40,00%), doliny rzeczne (11,90%) i parki leśne (2,86%), zaś tylko zdaniem 11,90% odwiedzających te obszary za atrakcyjne uznaje obszary wiejskie zabudowane (rys. 6).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 6. Typy terenów według atrakcyjności wykorzystywane na obszarze Puszczy Knyszyńskiej przez mieszkańców obszaru metropolitalnego Białegostoku

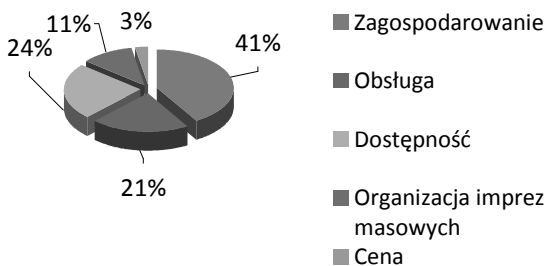
O atrakcyjności wskazanych terenów decyduje estetyka wizualna (56%) i unikatowość miejsca (23%), w mniejszym stopniu na atrakcyjność tego terenu wpływa dziedzictwo regionalne (17%) (rys. 7).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 7. Kryteria atrakcyjności wykorzystywanych terenów Puszczy Knyszyńskiej

Na podniesienie atrakcyjności obszarów wypoczynkowych Puszczy Knyszyńskiej wpłynie wzrost poziomu zagospodarowania, poprawa dostępności komunikacyjnej oraz obsługa turystyczna. Mniejsze znaczenie na wzrost atrakcyjności tych terenów przypisuje się organizacji imprez masowych (rys. 7).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 7. Czynniki zwiększające atrakcyjność terenów Puszczy Knyszyńskiej

Poziom zagospodarowania turystycznego tworzy dostępność komunikacyjna, stan infrastruktury noclegowej i gastronomicznej oraz obiekty obsługi turystycznej, takie jak wypożyczalnie sprzętu sportowo – rekreacyjnego, oferta klubów sportowo – rekreacyjnych aktywnego spędzania czasu wolnego .

W zakresie dostępności komunikacyjnej, badaniu poddano możliwości dojazdu z Białegostoku i obszarów przyległych do Puszczy Knyszyńskiej rowerem, samochodem i środkami komunikacji miejskiej. Za bardzo dobry dojazd uznano, gdy przy odpowiedzi wśród respondentów wyczuwało się wyraźne emocje zadowolenia, za dobrą – suchy opis stanu dojazdu, zaś za dostateczną pozytywną odpowiedź „tak”. Za złą dostępność komunikacyjną uznano odpowiedź, w której pojawiała się wyraźna krytyka. Wyniki badania wskazują, że tereny wypoczynkowe Puszczy Knyszyńskiej są na dobrym poziomie skomunikowane z miastem Białystok zarówno w zakresie dojazdu rowerem, samochodem, jak i środkami komunikacji miejskiej (tabela 2).

Tabela 2. Dostępność komunikacyjna do terenów wypoczynkowych Puszczy Knyszyńskiej

Ocena	środek transportu		
	rower	samochód	komunikacja miejska
Bardzo dobra	13,74%	39,49%	11,22%
Dobra	48,34%	51,45%	50,51%
Dostateczna	18,01%	9,06%	17,86%
Zła	19,91%	0,00%	20,41%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

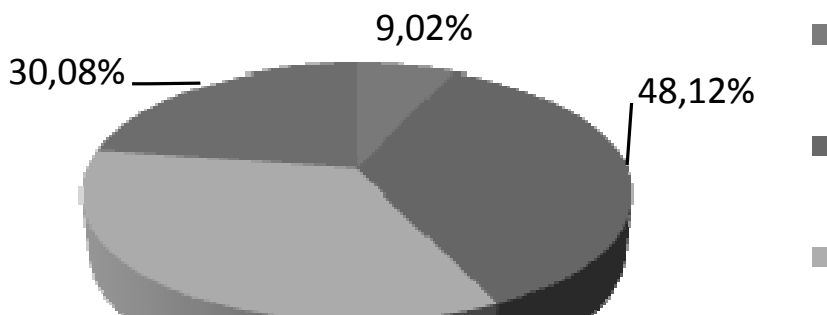
Zdaniem 36,25% badanych, na terenach wypoczynkowych Puszczy Knyszyńskiej, istnieje możliwość spożycia posiłku w lokalach gastronomicznych. Zdaniem (17,91%) respondentów możliwości te są na poziomie dobrym i zdaniem 12,5% badanych dostatecznym (tabela 3).

Tabela 3. Poziom zagospodarowania infrastruktury gastronomicznej i okołogastronomicznej

możliwość spożycia posiłku		ocena możliwości				
		bardzo dobra	dobra	dostateczna	zła	nie mam zdania
w własnym zakresie	79,25%	17,54%	43,64%	16,15%	1,72%	20,96%
w lokalach gastronomicznych	69,91	8,48%	25,80%	17,31%	8,13%	40,28%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

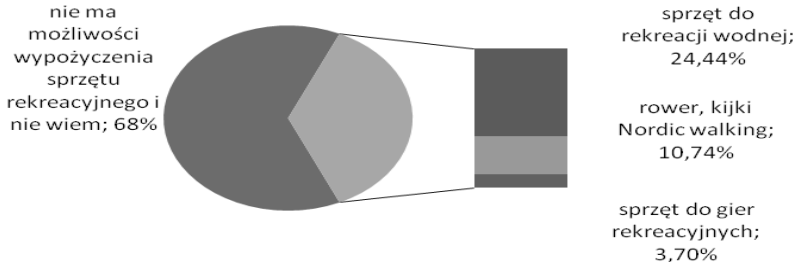
Tereny Puszczy Knyszyńskiej stwarzają możliwości spożywania posiłków we własnym zakresie, jak również istnieje, zdaniem większości wypoczywających, możliwość spożycia posiłku w lokalach gastronomicznych. Ocena jakości stworzonych warunków w zakresie zagospodarowania miejsc turystycznych do spożywania posiłków we własnym zakresie, jest co najmniej na poziomie dobrym, zaś w lokalach gastronomicznych na poziomie dobrym i dostatecznym. Należy jednak nadmienić, że zdecydowana większość badanych nie ma zdania na ten temat, gdyż nie korzysta z lokali gastronomicznych (tabela 3). W zakresie oceny rozwoju bazy noclegowej, odwiedzający Puszczę Knyszyńską najczęściej mają możliwość zatrzymania się u rodziny lub znajomych (48,12%). Jednak prawie połowa wypoczywających w Puszczy Knyszyńskiej stwierdziło, że istnieje możliwość noclegów w schronisku, pensjonacie lub hotelu, jak również wie o możliwościach noclegu na kempingu lub polu biwakowym (rys. 9).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 8. Możliwości noclegów na obszarach wypoczynkowych Puszczy Knyszyńskiej

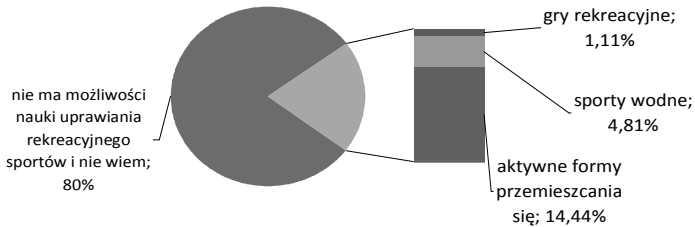
Analiza poziomu przygotowania obszaru Puszczy Knyszyńskiej na potrzeby zagospodarowania czasu wolnego wypoczywających w zakresie oferty rekreacyjnej wykazała, iż spośród liczby deklarujących odwiedzanie Puszczy Knyszyńskiej 42,22% nie wie, czy istnieje oferta w zakresie wypożyczenia sprzętu rekreacyjnego, a 20,37% zdecydowanie twierdzi o braku jakiejkolwiek oferty wypożyczenia sprzętu rekreacyjnego. Spośród 37,42% znających możliwości wypożyczenia sprzętu rekreacyjnego, tylko jedna trzecia wskazuje, że można wypożyczyć sprzęt do rekreacji wodnej, rower, kijki Nornic. W znikomej ilości dostępny jest sprzęt do gier rekreacyjnych (rys. 10).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 9. Możliwości wypożyczenia sprzętu rekreacyjnego na obszarach wypoczynkowych Puszczę Knyszyńskiej

52,96% odwiedzających Puszczę Knyszyńską nie wie, czy na badanym obszarze jest możliwość nauki uprawiania rekreacyjnego sportów, zaś 27,04% badanych zdecydowanie stwierdza brak oferty w tym zakresie. Spośród 20% odwiedzających, którzy stwierdzili, że taka oferta występuje, znikoma liczba badanych wskazała na możliwości nauki uprawiania sportów wodnych i gier rekreacyjnych. Nieco więcej osób zna możliwości nauki sportów w obszarze aktywnych form przemieszczania się (rys. 11).

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 11. Możliwości nauki sportu na obszarach wypoczynkowych Puszczę Knyszyńskiej

Wnioski

Zgodnie z dokumentami strategicznymi, Białystok uznaje się za przyszły obszar metropolitalny. Należy więc mniemać, iż będą na tym terenie zachodzić zmiany w strukturze zawodowej ludności, z przewagą kapitału ludzkiego o wysokich kwalifikacjach, koncentracją przemysłu wysokich technologii i rozwoju nowych branż usługowych. Zmiany struktury zawodowej będą wpływały za zmiany potrzeb mieszkańców obszaru metropolitalnego Białegostoku w kierunku wzrostu aktywności pozazawodowej, w tym aktywności turystycznej. Ponadto, obszary przyrodniczo cenne położone wokół Białegostoku, objęte są różnymi formami ochrony, co spowoduje, iż rozwój przestrzenny Białegostoku będzie ograniczony. W wyniku tego, nastąpi wzrost zaludnienia obszarów miejskich, podmiejskich i wiejskich, co zdecydowanie zmniejszy jakość życia. Zjawisko zmniejszenia jakości życia poprzez wzrost urbanizacji, jak i współczesne trendy zmian potrzeb społecznych w kierunku aktywności pozazawodowej, będą prowadziły do wzrostu penetracji turystycznej obszarów przyrodniczo cennych położonych wokół Białegostoku.

Przeprowadzona analiza badań wskazuje, iż obecnie występuje już zjawisko penetracji turystycznej obszarów przyrodniczo cennych, w szczególności Puszczy Knyszyńskiej, Doliny Biebrzy i Doliny Narwi. Najczęściej jest to ruch weekendowy, niesystematyczny. Największą grupę (ponad 70%) stanowią osoby pracujące. Należy jednak przypuszczać, iż panujące na świecie trendy społeczne, będą powodowały wzrost natężenia tego zjawiska zarówno w układzie ilościowym, jak i czasowym. W równym stopniu Białostoczanie wypoczywają korzystając z rekreacji biernej, jak i turystyki kwalifikowanej i krajoznawczej, w równej mierze w formie indywidualnego wypoczynku, jak i wypoczynku grupowego. Do wykorzystywanych obszarów wypoczynkowych zalicza się w równej mierze obszary leśne, jak i obszary miejskie zabudowane. O atrakcyjności terenów wypoczynkowych decyduje estetyka wizualna i unikatowość krajobrazowa, zaś ich poziom atrakcyjności wzrośnie w wyniku wzrostu poziomu zagospodarowania.

Do podstawowych braków w tym zakresie należy zaliczyć: brak możliwości wypożyczenia sprzętu rekreacyjnego oraz oferty nauki rekreacyjnego uprawiania sportów. Do pozytywnych elementów zagospodarowania turystycznego należy zaliczyć dobrą i bardzo dobrą dostępność komunikacyjną z miasta metropolitalnego Białegostoku oraz wysoką jakość zagospodarowania terenu w miejsca piknikowe, umożliwiające turystom spożywanie posiłków. Na nieco niższym poziomie klasyfikuje się zagospodarowanie bazy gastronomicznej i noclegowej.

Badania w zakresie atrakcyjności turystycznej terenów Puszczy Knyszyńskiej wskazują, iż zarówno obszary zabudowane (wiejskie i miejskie), jak i tereny przy-

rodnicze (leśne, parki leśne, doliny rzeczne) turyści uznają za jedno z atrakcyjniejszych terenów wypoczynkowych. Jednak ze względu na brak oferty rekreacyjnego spędzania czasu wolnego na obszarach zabudowanych, należy mniemać, że ruch dotychczasowej penetracji turystycznej będzie stopniowo ulegał zmianie w kierunku obszarów przyrodniczych.

Do istotnych rekomendacji w zakresie kształtowania zrównoważonego rozwoju systemu turystycznego Puszczy Knyszyńskiej, należy wskazać konieczność stworzenia oferty rekreacyjnego spędzania czasu wolnego w miejscu recepcji turystycznej, zarówno poprzez zwiększenie różnorodności form rekreacji zorganizowanej, jak i rozwoju ośrodków nauki sportów rekreacyjnych, podniesienia poziomu zagospodarowania turystycznego. Powyższe działania będą prowadziły do skanalizowania ruchu turystycznego i zapobieżenia nadmiernej penetracji obszarów cennych przyrodniczo. Działania te są istotne z punktu widzenia utrzymania stabilności systemów przyrodniczych i ich ochrony przez niekontrolowaną penetracją turystyczną.

Piśmiennictwo

1. Borowiec J., 2005. *Miasta w polityce spójności Unii Europejskiej*. (w:) M. Łyszczak, K. Wilk (red.). Kierunki transformacji społeczno – ekonomicznej przestrzeni Polski ze szczególnym uwzględnieniem obszarów metropolitalnych. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
2. Castells M., 1998. *The information Age, Economy, Society and Culture – The rise of network society. Vol. 2*. Blackwell, Oxford.
3. Chmielewski J. (red.), 1995. *Studium Obszaru Metropolitalnego Warszawy*. Biuro Planowania Rozwoju Warszawy, Warszawa.
4. Chudoba T., 2008. *Teoria turystyki a zarządzanie turystyką*. Wydawnictwo Difin, Warszawa.
5. *Ekopolityka w turystyce*. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1998.
6. *European Commission, Interim Territorial Cohesion Report*, OOEPC, Luksemburg 2004.
7. Frąckiewicz L. L., 1980. *Systemy sprawnego działania*. Ossolineum, Wrocław.
8. Jałowiecki B., 2000. *Spółeczna przestrzeń metropolii*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
9. Jałowiecki B., 2005. *Polskie miasta w procesie metropolizacji*. Studia Regionalne i Lokalne 1 (19), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
10. Jałowiecki B., Gorzelak G., 2000. *Konkurencyjność regionów*. Studia Regionalne i Lokalne 1 (1), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

11. Jałowicki B., Szczepański M. S., 2002. *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, Warszawa.
12. *Kierunki rozwoju turystyki w Polsce na lata 2007-2013. Załącznik do Strategia rozwoju turystyki na lata 2007-2013*. Polska Organizacja Turystyczna.
13. Kiryluk H., Borkowska – Niszczota M., 2006. *Koncepcja turystyki zrównoważonej w teorii i praktyce*. (w:) A. Nowakowska, M. Przydział (red.). *Turystyka w badaniach naukowych*. Rzeszów 2006.
14. *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju na lata 2008-2033*.
15. Kurek W., Mika M., 2008. *Turystyka jako przedmiot badań naukowych, wybrane koncepcje badawcze*. (w:) W. Kurek (red.). *Turystyka*. PWN, Warszawa.
16. Lijewski T., Mikułowski M., Wyrzykowski J., 1998. *Geografia turystyczna Polski*, Wyd.3. PWE, Warszawa.
17. Liszewski S., 1995. *Przestrzeń turystyczna*, *Turyzm* 5 (2).
18. Ładysz I., 2009. *Konkurencyjność obszarów metropolitalnych w Polsce, na przykładzie wrocławskiego obszaru metropolitalnego*. Wydawnictwo Cedetu Sp. z o.o., Warszawa.
19. Naumowicz K., 1990. *Turystyka. Zagadnienia teoretyczne*. US, Szczecin.
20. Preobrzeżański W. S., Wiedienin J. A., 1971. *Geografia i odpoczynek*. Izdatelstwo Znanie, Moskwa.
21. Raszka B. *Kształtowanie przestrzennych systemów ekologicznych w obrębie obszaru metropolitalnego Poznania*: http://iks_sggw.pl/z35art2.pdf.
22. Rekomendacja Rady Europy no R. 95 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie polityki zrównoważonego rozwoju turystyki na obszarach chronionych.
23. *Strategia rozwoju turystyki Polski na lata 2007-2013*.
24. Swichtenberg A., 1996. *Turystyka alternatywna i ekoturystyka – nowe pojęcia w geografii turystyki*. *Turyzm*, T. III.
25. Śleszyński P., 2003. *Funkcje metropolitalne Warszawy – zarys problematyki*. (w:) I. Jażdżewska (red.). *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
26. *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 roku*.